

Cilt 4, Sayı 1, Yıl 2020 / Volume 4, Issue 1, Year 2020
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/batmanakademi>

**Eİ-HÂVİ'L-KEBİR İLE NİHÂYETU'L-MATLEB ADLI ESERLERİN SATIM AKDİ
BÖLÜMLERİNİN METOT AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI¹**

Comparison in Terms of Method of Sales Contract Sections of El-Hâvi'l-Kebîr and Nihâyetu'l-Matleb

Fethullah ATSIZ

Arş. Görv., Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Orcid: 0000-0002-9724-927X

E mail: fethullah.atsiz@batman.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 08 Mayıs 2020

Kabul Tarihi: 20 Mayıs 2020

Yayın Tarihi: 30 Haziran 2020

Yayın Sezonu: Ocak-Haziran

Cilt: 4 Sayı: 1

Atıf: Atsız, Fethullah. "El-Hâvi'l-Kebîr ile Nihâyetu'l-Matleb Adlı Eserlerin Satım Akdi Bölümlerinin Metot Açısından Karşılaştırılması". *Batman Akademi Dergisi* 4 / 1 (2020); 65-84.

Article Types: Research Article

Received: 08 May 2020

Accepted: 20 May 2020

Published: 30 June 2020

Pub Date Season: January-June

Volume: 4 Issue: 1

Cite as: Atsız, Fethullah. "Comparison in Terms of Method of Sales Contract Sections of El-Hâvi'l-Kebîr and Nihâyetu'l-Matleb". *Batman Academy Journal* 4 / 1 (2020); 65-84

Bu çalışma, [Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

This work is licensed under, a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

¹ Bu makale "El-Hâvi'l-Kebîr İle Nihâyetu'l-Matleb Adlı Eserlerin Satım Akdi Bölümlerinin Muhteva Ve Metot Açısından Karşılaştırılması" başlıklı tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

ÖZ

Bu çalışmayla, Şâfiî furû fıkhnın gelişimine damgasını vuran Ebû'l-Hasen el-Mâverdî'nin el-Hâvi'l-Kebîr'i ile İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî'nin Nihâyetu'l-matleb adlı eserlerinin metot açısından karakteristik özellikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Şâfiî mezhebinin erken dönem müçtehitlerinden olan Mâverdî ve Cüveynî'nin, gerek ilmi kişilikleri gerek eserleri açısından Şâfiî mezhebindeki tesirleri tartışılmaz bir gerçekliktir. Kendilerine has üslupları, içtihat ederken takip ettikleri metotlar ve mezhebin genel kabullerine riayet etmeleri açısından mezhep içinde fevkalade önemli bir konuma sahiptirler. Bu makale, Mâverdî ve Cüveynî'nin ilmi kişiliklerini, ilgili bölümlerin metot açısından karşılaştırmasını ele almaktadır. Bu çalışma sayesinde, hem Mâverdî'nin hem de Cüveynî'nin fıkhi kişilikleri, bakış açıları ve mezhep içi konuları bir nebze ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ebû'l-Hasen el-Mâverdî, İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî, el-Hâvi'l-kebir, Nihâyetu'l-matleb, Satım Akdi

GİRİŞ

Bu çalışmada, *el-Hâvi'l-kebir* ile *Nihâyetu'l-matleb* adlı eserlerin satım akdi kitabının ribâ bölümüne kadar olan kısımları muhteva ve yöntem açısından karşılaştırılmıştır. Şâfiî furû fıkhnın en muteber kaynakları arasında yer alan bu iki kitap; gerek İmâm Şâfiî (204/820)'nin öğrencilerinden Müzenî (264/878)'nin el-Muhtasar adlı eserinin şerhi olmaları bakımından gerekse kendilerinden önceki başta kurucu İmâm, Muhammed b. İdris eş-Şâfiî'nin kavilleri olmak üzere diğer imâmın vechihlerine yer vermesi açısından mezhep içinde son derece önemli iki "otorite metin" olarak kabul edilmektedirler.

el-Hâvi'l-kebir ile *en-Nihâyetu'l-matleb* adlı eserlerin ilgili bölümleri yöntem açısından karşılaştırıldığından Şâfiî furû kaynakları daha çok kullanılmıştır. Bunların başında; İmâm Şâfiî (204/820)'nin *el-Ümm'*, Müzenî (264/878)'nin *el-Muhtasâr'*, Nevevî (676/1277)'nin *el-Mecmû'* ve Şirbînî(977/1570)'nin *Muğnî'l-muhtâc* adlı eserleri yer almaktadır.

Öte yandan diğer mezheplerin furû kaynaklarından da istifade edilmiştir. Söz konusu eserler şunlardır; Serahsî (483/1090)'nin *el-Mebsû't'u*, Zeylaî (743/1343)'nin *Tebyînu'l-Hakâik'i*, Aynî (855/1451)'nin *el-Binâye'si*.

Son dönem eserlerinden ise özellikle Abdulazîm ed-Dib'in eserlerinden Diyanet İslam Ansiklopedisi'ndeki ilgili maddelerden istifade ettik. Ayrıca kaynakçada isimlerini verdiğimiz diğer çağdaş ve klasik eserlerden, makalelerden de istifade ettik.

Mâverdî'nin el-Hâvi'l-kebir'i ile Cüveynî'nin *Nihâyetu'l-matleb* adlı şerhleri Şâfiî furu fıkhn literatüründe erken dönem eserleri arasında yer alan en önemli kaynaklardır. Bu iki eser muhteva açısından oldukça hacimli kaynaklardır. Tahkikli bir şekilde neşredilen her iki şerhten *el-Hâvi'l-kebir* 18 cilt, *Nihâyetu'l-matleb* adlı eser de 19 cilt şeklinde basılmıştır.

ABSTRACT

The aim of this study is to find out the characteristic features of two works in terms of method. These two works are Nihaya al-Matlab fi Diraya al-Madhab by İmâm al-Ḥaramayn al-Juwaynî and Al-Havi by Abu al-Hasan al-mawardi that made their mark on Shafi'i Islamic Law issues. Among the early Islamic Law interpreters of Shafi'i sect, Cüveynî and Mâverdî's effect on Shafi'i sect both in terms of their scholarly personalities and their works is an indisputable reality. They have a very important position in the sect in terms of their distinctive style, the methods they use during jurisprudence and obeying the general acceptances of the sect or not. This study deals with the scholarly personalities of Mâverdî and Cüveynî and the comparison of related chapters in terms of method. By means of this study, both Mâverdî and Cüveynî's scholarly personalities, their points of view and their position in the sect have been found out.

Key Words: Abu al-hasan al-mawardi, İmâm al-Ḥaramayn al-Juwaynî, Al-Havi, Nihaya al-Matlab fi Diraya al-Madhab, Contract of sale

Bu iki şerh kitabının tamamını yöntem açısından karşılaştırmak makale düzeyini aştığından çalışmamızı satım akdiyle (Ribâ/faiz konusuna kadar) sınırlandırdık.

1. İKİ ŞERHİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin *Nihâyetu'l-Matleb* adlı şerhi; İmam Şâfiî(204/820)'nin *el-Ümm, el-İmlâ*, Büveytî(231/846)'nin² *el-Muhtasar* ve Müzenî(264/878)³'nin *el-Muhtasar* adlı eserlerinin şerhidir. Aslında Cüveynî her ne kadar eserini, *Muhtasaru'l-Müzenî*'nin şerhi olarak nitelendirse de yapılan incelemeler sonucunda yukarıda zikredilen dört kitabın şerhi olarak tebarüz etmektedir.⁴ Nitekim Cüveynî'nin *Nihâyetu'l-matleb* hakkındaki değerlendirmesi bu görüşü destekler mahiyettedir:

"Muhtasar'ın konularını ve meselelerini incelemeye gayret göstereceğim. Es-Sevâd⁵ 'ın lafızlarıyla ilgilenmeyeceğim. Çünkü önceki imâmlarımız, Muhtasar'ın lafızlarıyla ilgili izâhatları nihâyete erdirmişlerdir. Fakat ben Müzenî'nin aktardığı nakilleri aslına kavuşturacağım. İnşaaallah, ashâbın ihtilaf ettiği meşhur görüşleri de kapsayan fıkıhla ilgili bir şerh sunacağım."⁶

Mâverdî'nin *el-Havî'l-Kebir fi Fıkhî Mezhebi'l-İmâmü's-Şafiî ve Huve Şerhu'l-Muhtasari'l-Müzenî* adlı eseri de adından anlaşılacağı üzere *Muhtasaru'l-Müzenî*'nin şerhidir.

Muhakkik Abdulazîm ed-Dîb'in bu iki şerh hakkındaki yorumu son derece önem arz etmektedir. Dîb'e göre *Nihâyetu'l-matleb* ve *el-Havî'l-kebîr*'de görülen şerh mantığı; lafızları çözümlmek, kapalı ifadeleri açıklamak değil bilakis İmâm Şâfiî'nin naslarını, hükümlerin çıkarıldığı kaynak olarak görmek ve bu hükümleri bap, fasl, mesele ve fer' çerçevesinde analiz etmektir.⁷

Netice itibariyle Hem Mâverdî hem de Cüveynî, kendi dönemlerinden önceki Şâfiî müçtehitlerin görüşlerini kapsayacak şekilde *Muhtasaru'l-Müzenî*'yi şerh etmişlerdir.

Muhakkik Abdulazîm ed-Dîb'in her iki şârih ve eserleri hakkındaki değerlendirmesi, *Nihâyetu'l-matleb* ve *el-Havî'l-kebîr*'in niteliklerinin açıklığa kavuşması açısından takdire şayandır:

"Ebû'l-Hasen el-Mâverdî (450/1058) ve İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî (478/1085) aynı dönemde ve farklı coğrafyalarda yetişmiş Şâfiî mezhebinin en önemli âlimlerindedir. Bu büyük iki imâm, Şâfiî furû' fıkıh alanına dair yukarıda zikri geçen eserleri telif etmekle beraber her ikisi de siyaset alanında da eser telif etmişlerdir.⁸Bu iki şârih, birtakım ortak vasıflara sahip olmakla beraber farklı vasıflara da sahiptirler. İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî telif ettiği eserlerde daha kapsamlı ve daha derin bir vafsa sahipken Ebu'l-Hasen el-Mâverdî ise daha dar ve daha yüzeysel bir vafsa sahiptir. Cüveynî

²Asıl adı, Ebû Ya'kub Yusuf b. Yahya el-Mısırî el-Buveytî'dir. Mısırlı Şâfiî ashâbın büyüklerindedir. İmâm Şâfiî'den ilim tahsil etmiş ve ondan rivayette bulunmuştur. İmâm Şâfiî fetva konusunda kendisine itimâd ederek ashâbına ölümünden sonra onu halef olarak göstermiştir. İmâm Şâfiî, Buveytî'ye hitaben "O benim lisanımdır" diyerek kendisini takdir etmiştir. Abdulazîm Dîb, *Mukaddimetu'n-Nihâyetu'l-Matleb*, Daru'l-Minhac, Cidde 2007, s.115; Ahmet Özel, "Buveytî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 1992, c.6, s.500.

³Asıl adı, Ebû İbrâhim İsmâil b. Yahyâ b. İsmâil el-Müzenî el-Mısırî'dir. Değerli İmâm, mezhebin destekçisi ve Şâfiî ashâbının büyük imâmlarındandır. Müzenî, dağ gibi bir ilme sahip, münazara ve cedel kabiliyeti yüksek zâhid bir müçtehit. Birçok eser telif etmiştir. En önemli eseri, *Muhtasar*'dır. *Muhtasaru'l-Müzenî* Şâfiî mezhebinde telif edilmiş kitapların kaynağıdır. Bkz. Dîb, *Mukaddime*, s.117.

⁴Muhittin Özdemir, *Şâfiî Furû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010), s.42.

⁵Es-Sevâd: İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî es-Sevâd ifadesiyle *Muhtasaru'l-Müzenî* adlı eseri kasteder. Muhakkik Abdulazîm ed-Dîb'in aktardığına göre, Bu terim Cüveynî'ye has bir terimdir. Ondan başka hiç kimse bu ifadeyi kullanmamıştır. Dîb, *Mukaddime*, s.178.

⁶Dîb, *Mukaddime*, s. 224.

⁷Dîb, *Mukaddime*, s.224.

⁸Mâverdî'nin *Ahkâmü's-sultâniyye* adlı eseri ile Cüveynî'nin *Gıyâsu'l-ümem* adlı eseri siyâset-i şer'îyye alanında telif edilen eserlerdir.

aklı, nakilden daha çok kullanır. Buna mukâbil Mâverdî nakli, akıldan daha çok kullanır. Şöyle de denilebilir; Cüveynî'nin akli, ilminden daha güçlüdür. Buna mukâbil Mâverdî'nin ilmi, aklından daha güçlüdür. Sanki Cüveynî, eserlerini ileri düzeydeki kişiler için yazmıştır. Mâverdî ise eserlerini başlangıç ve orta düzeyli kişiler için yazmıştır. Cüveynî özgünlüğe ve yeniliğe tutkundur. Buna mukâbil Mâverdî klasiğe ve geleneğe bağlıdır. Cüveynî daha çok "Ne söylüyor" kısmıyla ilgilenirken Mâverdî ise "Ne söylüyor" ifadesiyle beraber daha çok "Öncekiler ne söyledi" kısmıyla ilgilenmiştir. İlki ibdâ' (yenilikçi) ehlinde sayılır diğeri ise ittibâ (takipçi) ehlinde sayılır. Her ikisinin kendine özgü şahsiyetleri, eserleri, takipçileri ve sevenleri vardır."⁹

Abdulazîm ed-Dîb'in bu ifadesinden, Cüveynî'nin nakilden daha çok akli ön plana aldığı, Mâverdî'nin ise akıldan daha çok nakli ön planda tuttuğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla şârihlerin bu vasıfları da şerhlerine yansımıştır. Çünkü eserler, müelliflerinin düşünce dünyasından bağımsız değildir.

Nitekim söz konusu iki şârihin eserlerinin isimleri dikkate alındığında ed-Dîb'in bu değerlendirmesine uygun bir nitelik taşıdıkları görülmektedir. Mâverdî'nin *el-Hâvî'l-kebîr* adlı eserinde yer alan *el-Hâvî* ifadesi kuşatan, toplayan anlamına gelip daha çok nakillerin etkin olarak kullanıldığına işaret ederken Cüveynî'nin *Nihâyetu'l-matleb fî Dirâyeti'l-mezhep* adlı eserindeki *dirâyet* lafzı aklın etkin olarak kullanıldığına dair birer ipucu niteliği taşımaktadır. Netice itibariyle isimler, müsemmaya uygunluk arzeder.

Mâverdî'nin *el-Hâvî'l-kebîr* adlı eseri, Abdulazîm ed-Dîb'in de ifade ettiği gibi başlangıç ve orta düzeydeki kişiler için yazılmış bir kitaptır. Mâverdî'nin, hemen hemen her meselede kanuyla ilgili İmâm Şâfiî ve Müzenî'nin görüşlerini veya eserlerine ait metinlerini aktardıktan sonra "Kâle Mâverdî" diyerek bu görüşleri taksim ve tasnif etmeye başlaması *el-Hâvî'l-kebîr*'in dilinin akıcı ve kolay olmasını sağlamıştır. Buna mukabil Cüveynî'nin kelimacı olması ve de birtakım kendine özgü ifadeleri kullanması, *Nihâyetu'l-matleb* adlı eserin dilinin ağır olmasına sebep olmuştur.

Öte yandan İmamu'l-Harameyn el-Cüveynî, Nisâbur merkezli Horâsân Şâfiî müçtehitlerin (Horasaniyyun) geliştirdiği ekole mensup bir müçtehitir. Mâverdî ise Bağdat merkezli İraklı (İrâkiyyun)¹⁰ Şâfiî müçtehitlerin geliştirdiği ekole mensup bir müçtehitir.¹¹ Dolayısıyla Cüveynî'nin *Nihâyetu'l-matleb* adlı eseri Horasan Şâfiî ekolüne ait bir eser iken Mâverdî'nin *el-Hâvî'l-kebîr* adlı eseri ise Irak Şâfiî ekolüne ait bir eserdir.¹²

İmâm Nevevî, *el-Mecmû'* adlı eserinde Horasan ve Irak Şâfiî ekolleri hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır.

"İraklı âlimlerimiz İmâm Şâfiî'nin nasslarını, mezhebin kaidelerini ve ilk dönem ashâbımızın görüşlerini nakletme bakımından genellikle Horâsânî âlimlerimizden daha sağlam ve daha güvenilirlerdir. Horasanlı âlimlerimiz ise konuyu işleme, detaylandırma ve tertip bakımından genellikle İraklı âlimlerimizden daha iyidirler."¹³

⁹ Dîb, *Mukaddime*, s.55-56.

¹⁰ İrâkiyyun ve Horasaniyyun nisbeleri, soy(ırk) ve doğum yerleriyle herhangi bir alakası yoktur. Bu kavramlar, kişinin tâbi olduğu ve eğitim aldığı hocalar ayrıca tahsil gördüğü yerlere nisbetle kullanılır. Örneğin; Horasan muhitinde doğan bir kimse, Bağdat'ta yetişip orada bulunan hocalardan tahsil görüp Bağdatlıların yöntemini kullanıyorsa ona İrâkiyyun(İraklı) denir. Bunun en güzel örneği Ebû Hâmid el-İsferâyînî(406)'dir. Ebû Hâmid Horâsân muhitinde bulunan İsfereyân beldesinde doğmuştur. Ancak o genç yaşlarda Bağdat'a gidip uzun süre Bağdatlı hocalardan ilim tahsil etmiş ve onların yöntemiyle meseleleri hükme bağlamıştır. Bununla beraber Ebû Hâmid el-İsferâyînî, Bağdat Şâfiî ekolünün lideri olmuştur. Bkz. Dîb, *Mukaddime*, s.132.

¹¹ Dîb, *Mukaddime*, s.133.

¹² Dîb, *Mukaddime*, s.142.

¹³ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' Şerhi'l-Mühezzeb*, Dâru'l-Fikr, yy., ty.,c.1, s.69; . Muhittin Özdemir, *Şâfiî Fûrû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi* s.120-121.

Her iki şerhin ilgili bölümlerini incelediğimizde ortaya çıkan sonuç İmâm Nevevî'nin Irâk ve Horasan ekolleri için yapmış olduğu genel değerlendirmeye mutabık çıkmakla birlikte bu genel ifadeye uymayan sonuçlar da çıkmaktadır. Nitekim Basralı olan Mâverdî'nin *el-Hâvî'l-Kebîr* adlı eserinin ilgili bölümleri ile Horasanlı olan Cüveynî'nin *Nihâyetü'l-Matleb* adlı eserinin ilgili bölümleri karşılaştırıldığında *el-Havî'l-Kebîr* adlı eser, *Nihâyetü'l-Matleb* adlı eserden konuyu analiz etme, detaylandırma ve tertip bakımından daha iyi olduğu ortaya çıkmaktadır. Mâverdî'nin konuları sürekli taksim ve tasnif etmeye çalışması, ilgili kavramları lügat ve terim açısından tanımlaması, diğer mezhep imamlarının görüşlerini sistemli, detaylı ve cedelî bir şekilde işlemiş olması bu tespitimizin en güzel delilleridir.

Mâverdî, mukaddimesinde *el-Hâvî* için yapmış olduğu değerlendirmesinde konuları sistemli, düzenli ve detaylı işleyeceğini bizzat kendisi ifade etmiştir.

"Uygun fasıllar ile düzenli ve sistematik bir biçimde olabildiğince tüm hükümleri kuşatsın diye *el-Hâvî* ismini koydum."¹⁴

Buradan çıkan netice, İmâm Nevevî'nin bu genel ifadesinin istisnaları olduğudur. Genel ifadeler içinde istisnaları barındıran ifadelerdir. Ancak tümel ifadelerde istisna yoktur.

Nevevî'nin, Irâklıların mezhebin kaidelerini ve İmam Şafîî'nin ifadelerini aktarmada Horâsânlılardan daha güvenilir ve daha sağlam olduğu şeklindeki genel ifadesine gelince, bu izah incelediğimiz ilgili bölümlerle mutabıktır. Hakikaten Mâverdî şerhinde İmâm Şafîî'nin kavillerine Cüveynî'ye göre daha sadık kalmıştır. *Nihâyetü'l-Matlep* adlı şerhin ilgili bölümlerini incelediğimizde Cüveynî bazı durumlarda İmâm Şafîî'den ve ashâbın çoğunluğundan aktarılan görüşlere aykırı görüşler ortaya koymuştur. Mâverdî ise İmâm Şafîî'den aktarılan kavilleri, başka kavillerine tercih etmiştir.

2. KONULARI İŞLEYİŞ ŞEKİLLERİ

1. Mâverdî şerhini kitâb¹⁵, bab¹⁶, fasl ve meselelere¹⁷ ayırarak konuları işlemiştir. Cüveynî ise sırasıyla kitâb¹⁸, bab¹⁹, fasl²⁰ ve fer'lere²¹ ayırarak konuları tahlil etmiştir. Mâverdî şerhin ilgili bölümlerinde fer' ismiyle paragraf oluşturmamasına rağmen konuları işlerken tefrî²² (fer'lere ayırmak) ifadesine sık sık yer vermiştir.

2. Hem Mâverdî hem de Cüveynî şerhlerine ilgili kitâbları adlandırmakla başlamışlardır. Aynı şekilde her iki şârih konuyla ilgili babları ve bazen de fasılları adlandırmışlardır. Mâverdî'ye nazaran Cüveynî daha yoğun bir şekilde konuyla ilgili başlıklandırma yapmıştır.

3. Mâverdî, konularını işlediği ilgili kitâp başlıkların tanımını yapmıştır. Örneğin alım-satım kitabını işlerken "*Mâhiyetu'l-bey'i fi'ş-şer'i ve'l-lisân*" adlı bir başlık açarak satım akdini lügat ve ıstılah açısından tanımlamıştır.²³ Mâverdî bu tutumunu alım-satım kitâbı dışındaki

¹⁴ Muhammed Muavvaz-Adil Abdülmevcut, *Mukaddimetu'l-Hâvî'l-kebîr*, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 1994, s.133.

¹⁵ Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, Dâru'l- Kütübü'l-İlmîyye, Beyrut-Lübnan 1994, c.5, s.4.

¹⁶ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.28.

¹⁷ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.39.

¹⁸ Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdulmelik b. Abdillâh b. Yusuf el-Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb fî Dirâyeti'l-Mezheb*, Daru'l-Minhac, Cidde 2007, c.5, s.5.

¹⁹ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.16.

²⁰ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.10.

²¹ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.18.

²² Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.249.

²³ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.10-11.

bölümlerde de sürdürmüştür. “Kitâbu’l-ikrâr”²⁴, “Kitâbu’s-siyam”²⁵, “Kitâbu’n-nüzûr”²⁶ vb. bölümlerde de kitâp başlıklarını tanımlamıştır. Cüveynî, alım-satım kitabında satım akdi ile ilgili herhangi bir tanım yapmamıştır. Tespit edebildiğimiz kadar bu tavrını diğer bölümlerde de sürdürmüştür. Cüveynî her ne kadar kitâp başlıklarını tanımlamaktan uzak durmuş ise de bu onun şerhinde hiç tanım yapmadığı anlamına gelmez. Cüveynî ihtiyaç duyduğu yerlerde, örneğin meclis muhayyerliğini tanımlamıştır.²⁷ Ancak bu Mâverdî’de olduğu gibi sistematik değildir.

4. Mâverdî, hem kitap başlıklarını hem de konuyla ilgili kavramları lügat ve şer’i açıdan tanımlamıştır. Kavramların lügavî anlam dünyasına nüfuz etmek için istişhâd yoluyla sık sık şiirlerden yararlanmış. Örneğin; Nezir (adak) kelimesini iyi veya kötü bir şeyi va’d etmek şeklinde tanımlamıştır. Bunu ispat etmek için de şiirin tanıklığına (istişhâda) başvurmuştur.²⁸

قَالَ عَنَّا الْعَبْسِيُّ:

(الشَّائِمِي عِرْضِي وَلَمْ أَشْتُمْهُمَا ... وَالنَّازِرِينَ إِذَا لَمْ أَلْفَهُمَا دَمِي)

“Ardımdan bana söven ve canımı almaya ahdeden (nezreden) kimseler (benimle karşılıınca bundan vazgeçecekler.)”

Mâverdî’nin, kavramları lügavî açıdan tanımlamak için sık sık şiire başvurması *el-Hâvî’l-kebîr*’e edebî bir nitelik kazandırmıştır.²⁹ Cüveynî kavramları lügavi açıdan tanımlamadığı için doğal olarak da şiire başvurmamıştır. Yaptığımız incelemeler sonucunda, gerek değerlendirdiğimiz konularda gerekse diğer konularda olsun Cüveynî’nin *Nihâyetü’l-matleb*’de şiir aktarmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum, kelimelerin lügavî anlamları ile cahiliye Arâp şiirleri arasındaki organik bağı göstermektedir.

5. Mâverdî, konuları temellendirirken delil olarak getirdiği birtakım ayetlerin tefsirini yapmıştır. Örneğin ticaretin caizliğine delil olarak gösterdiği Nisâ/29 ayeti³⁰ ile Bakara/275 ayetini³¹ bir müfessiri aratmayacak şekilde tefsir etmiştir. Mâverdî, ayetleri tefsir ederken ayeti ayetle tefsir etme ve istişhâd yoluyla şiirlerden delil getirme yöntemini kullanmıştır.³² Cüveynî ise delil olarak getirdiği ayetlerin tefsirini yapmamıştır.

6. Mâverdî satım akdini efdelü’l-mekâsib (kazançların en faziletlisi) açısından değerlendirmiştir. Ticareti diğer mesleklerle karşılaştırmıştır. Ticaret ile ilgili hadislere yer vererek tüccarlığı en faziletli meslek olduğunu ispatlamaya çalışmıştır.³³ Cüveynî bu konuyla ilgili herhangi bir bahis açmamıştır.

7. Hem Mâverdî hem de Cüveynî, satım akdinin câiz olmasıyla ilgili delilleri aktarmışlardır. Her iki şârih de satım akdinin câizliğini kitap, sünnet ve icmâ ile sabit olduğunu aktarır. Ancak Mâverdî satım akdinin caizliğini tafsilî bir şekilde yani konuyla ilgili ayet, sünnet ve icmâyı ayrıntılı bir şekilde açıklar. Cüveynî ise satım akdinin caizliğini kitaptan ayetler göstermekle beraber, bu konudaki delilleri icmâlî bir şekilde yani ayrıntıya girmeksizin açıklar.³⁴

²⁴ Mâverdî, *el-Hâvî’l-Kebîr*, c.7, s.4.

²⁵ Mâverdî, *el-Hâvî’l-Kebîr*, c.3, s.394.

²⁶ Mâverdî, *el-Hâvî’l-Kebîr*, c.15, s.463.

²⁷ Cüveynî, *Nihâyetü’l-Matleb*, c.5, s.16.

²⁸ Mâverdî, *el-Hâvî’l-Kebîr*, c.5, s.340.

²⁹ Sabri Erturhan, “Mâverdî ve el-Hâvî’l-Kebîr Adlı Eseri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 1999, sayı 3, s. 481.

³⁰ (لا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ).

³¹ (إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلَ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا).

³² Mâverdî, *el-Hâvî’l-Kebîr*, c.5, s.5-10.

³³ Mâverdî, *el-Hâvî’l-Kebîr*, c.5, s.11-12.

³⁴ Mâverdî, *el-Hâvî’l-Kebîr*, c.5, s.3-10; Cüveynî, *Nihâyetü’l-Matleb*, c.5, s.5.

8. Her iki şârih de İmam şafîî'nin kavillerine ve mezhep imamlarının görüşlerine yer vermiştir.

9. Hem Mâverdî hem de Cüveynî, "İn kulna, in kale, kîle, in kîle"³⁵ tabirleriyle konuyu sorulu cevaplı bir şekilde işlemişlerdir. Bu özellik her iki esere de ilm-i hılâf özelliği kazandırmıştır.

10. Mâverdî "قال الشافعي\Kâle Şafîî" diyerek konuyla ilgili İmam Şafîî'nin ilgili metnini aktarıp³⁶, daha sonra "قال المزني\Kâle Müzenî" diyerek konuyla ilgili İmam Müzenî'nin görüşlerine yer verir.³⁷ Daha sonra da "قال الماوردي\Kâle Mâverdî" diyerek bizzat kendisi konuyla ilgili açıklamalarda bulunur.³⁸ Mâverdî konuları bu minval üzerine şerh eder. İhtilaflı konularda hem ashâbın hem de diğer mezhep imamlarının görüşlerine sık sık yer verir. Bu yöntem, şerhinin karakteristik özelliklerindedir.

Cüveynî "Kâle Şafîî" diyerek konuları işlemeye başlasa bile şerhinde bu ifade nadirdir. Konuları işlerken daha çok "bu konuda İmam Şafîî'den nass vardır" veya "bu görüş mansûstur" veyahut da "İmam Şafîî'nin görüşü budur" diyerek, İmam Şafîî'ye atıfta bulunur.³⁹ Cüveynî, Mâverdî de olduğu gibi bir sıralama takip etmez, genellikle konuları işlerken İmam Şafîî'nin nassına, ashâbın ve diğer mezhep imamlarının görüşlerine yer verir.

11. Hem Mâverdî hem de Cüveynî, konuların sonunda veya ihtilaflı meseleleri çözüme bağlarken "Doğrusunu Allah bilir." veya "İlim Allah katındadır." ifadelerine yer vermişlerdir. Mâverdî hemen hemen bütün konuların sonunda "والله اعلم بالصواب" 'Doğrusunu en iyi Allah bilir.' veya "والله اعلم" 'En iyisini Allah bilir.' ifadelerine yer verirken,⁴⁰ Cüveynî ihtilaflı meseleleri neticeye bağlarken "والعلم عند الله تعالى" 'İlim Allah katındadır.'⁴¹ ifadesine yer vermiştir. Mâverdî bu ifadeleri yoğun bir şekilde kullanırken Cüveynî nadiren kullanır.

3. SAHÂBE, TÂBÎİN VE FUKAHÂNIN GÖRÜŞLERİNE YER VERMELERİ

Hem Mâverdî hem de Cüveynî ihtilaflı meseleleri çözümlerken sahâbe uygulamasından, tâbîînin görüşlerinden ve mensubu kalmamış mezhep imamlarının görüşlerinden istifâde etmişlerdir.

Mâverdî, meclis muhayyerliğiyle ilgili hükümleri analiz ederken Şafîî mezhebinin argümanlarını desteklemek için bu yöntemle başvurmuştur. Satım akitlerinde meclis muhayyerliğinin sabit olduğunu teyid ettirmek için sahâbeden; İbni Ömer, Osman b. Affân, İbni Abbâs ve Ebû Berze el-Eslemî, Tabîînden; Şureyh, İbni'l-Müseyyeb, Hasan, Atâ ve Tâvus, fukahâdan; Zührî, Evzâî, Ahmed, İshâk'ın bu doğrultudaki görüşlerini şerhine aktarır.⁴²

Cüveynî de mirâs ile ilgili bir hükmü aktarırken sahâbe, tabîîn ve fukahânın görüşlerine başvurmuştur. Söz konusu hüküm ise şudur;

"Anne bir erkek kardeşler dedenin varlığıyla kesinlikle sâkıt olurlar. Anne baba bir veya baba bir kardeşlere gelince bunlar dedenin varlığıyla mirastan düşüp düşmeyecekleri hususunda sahâbe arasında ihtilaf vardır. Sahâbeden; Ebû Bekr es-Sıddık, Muâz b. Cebel, Abdullah b. Abbâs, Ubâde b. Sâmid, Ubey b. Ka'b ve Hz. Aişe ulemadan; Hasen, Tâvus, Zührî, Atâ, Ebû Hanîfe ve Ebû Sevr, dedeyi babanın konumuna indirgeyerek dedenin varlığıyla tüm erkek kardeşlerin sâkıt olacağını ifade ederler."⁴³

³⁵ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.16,20; Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.33,28.

³⁶ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.3, 13,14.

³⁷ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.13,14.

³⁸ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.3, 13,14.

³⁹ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.16,23, 27,30.

⁴⁰ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.27,39, 57,71.

⁴¹ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.29.

⁴² Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.30.

⁴³ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.9, s.97.

Görüldüğü üzere hem Mâverdî hem de Cüveynî sahâbe, tabiîn ve fukâhanın görüşlerine başvurmuştur.

4. MEZHEP İMAMLARININ GÖRÜŞLERİNE YER VERMELERİ

4.1 İmâm Şâfiî'nin Görüşlerine Yer Vermeleri

Hem Mâverdî hem de Cüveynî, şerhlerinde İmâm Şâfiî'nin kavillerine sık sık başvurmuşlardır. Mâverdî, bap başlıklarının altında konuyu işlemeye İmâm Şâfiî'nin kavilleri ile başlar. "Kâle Şâfiî" diyerek İmâm Şâfiî'nin konuyla ilgili kavillerini aktarır. Ya da Müzenî'nin ondan aktardıklarına yer verir. Mâverdî bu yöntemi kitap boyunca sürdürür.⁴⁴

Cüveynî de İmâm Şâfiî'nin kavillerini şerhinde sık sık aktarır. Ancak Cüveynî konuyu Mâverdî gibi işlemez. Bazen İmâm Şâfiî'nin görüşünü aktararak konuyu işlemeye başlar, bazen de ona atıfta bulunarak konuya giriş yapar. Bunun yanında konuyu işlerken yeri geldiğinde İmâm Şâfiî'nin kavillerini⁴⁵ aktarır.⁴⁶

Mâverdî İmâm Şâfiî'nin görüşlerine yer verirken doğrudan anlatım biçimini kullanırken Cüveynî ise dolaylı anlatımı tercih etmektedir. Yani Mâverdî İmâm Şâfiî'nin kavillerini aktardıktan sonra bu kavilleri şerh etmeye başlarken Cüveynî ise bazen kavillerine yer vererek, bazen atıfta bulunarak, bazen de konuyu işlerken İmâm Şâfiî'nin kavillerine yer verip daha sonra bu kavilleri şerh etmeye başlamaktadır.

Konuyu örneklendirecek olursak, Mâverdî İmâm Şâfiî'nin görüşlerine şu şekilde yer verir;

(قال الشَّافِعِيُّ) وَجَمَاعٌ مَا يَجُوزُ مِنْ كُلِّ بَيْعٍ أَجَلٍ وَعَاجِلٍ وَمَا لَزِمَهُ اسْمُ بَيْعٍ بِوَجْهِهِ أَنَّهُ لَا يَلْزَمُ الْبَائِعَ وَالْمُشْتَرِيَّ حَتَّى يُجْمَعَا أَنْ يَتَّبَاعَاهُ بِرِضَا مِنْهُمَا بِالنَّبَائِعِ بِهِ وَلَا يَعْقَدَاهُ بِأَمْرِ مِنْهُيَّ عَنْهُ وَلَا عَلَى أَمْرٍ مِنْهُيَّ عَنْهُ وَأَنْ يَتَّفَرَّقَا بَعْدَ تَبَائِعِهِمَا عَنْ مَقَامِهِمَا الَّذِي تَبَائِعًا فِيهِ عَلَى التَّرَاضِي بِالْبَيْعِ فَإِذَا اجْتَمَعَ هَذَا لَزِمَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الْبَيْعَ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ رَدُّهُ إِلَّا بِخِيَارٍ أَوْ عَيْبٍ يَجِدُهُ أَوْ شَرْطٍ يَشْرُطُهُ أَوْ خِيَارٍ رُوِيَةَ إِنْ جَازَ خِيَارَ الرَّوِيَةِ وَمَتَى لَمْ يَكُنْ هَذَا لَمْ يَقَعْ الْبَيْعُ بَيْنَ الْمَتَابِعِينَ⁴⁷

Mâverdî, İmâm Şâfiî'nin bu kavlini akdin şartları başlığı altında aktarır. Bu ibareler aynen *el-Ümm* adlı eserinde geçmektedir.⁴⁸ Mâverdî bu ibareyi doğrudan aktardıktan sonra ilgili konuyu şerh etmeye başlar.

Cüveynî'nin İmâm Şâfiî'den aktardığı metin ise şöyledir;

قال رضي الله عنه وَجَمَاعٌ مَا يَجُوزُ بِهِ الْبَيْعُ أَجَلٌ وَعَاجِلٌ أَنْ يَتَّبَاعَا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَلَا يَعْقَدَاهُ بِأَمْرِ مِنْهُيَّ عَنْهُ وَلَا عَلَى أَمْرٍ مِنْهُيَّ عَنْهُ فَإِذَا تَفَرَّقَا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا فَقَدْ لَزِمَ الْبَيْعَ وَلَيْسَ لِأَحَدِهِمَا رَدُّهُ إِلَّا بِخِيَارٍ أَوْ عَيْبٍ يَجِدُهُ أَوْ شَرْطٍ يَشْرُطُهُ أَوْ خِيَارٍ رُوِيَةَ إِنْ جَازَ خِيَارَ الرَّوِيَةِ⁴⁹

⁴⁴ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.3,13, 14,28, 39,46, 53, 56,60.

⁴⁵ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.16,23, 27,30.

⁴⁶ Mahsum Aslan, *İbn Hacer, el-Heytemî ile Şemsuddîn er-Remlî ve İhtilaf Sebepleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2018, s. 250.

⁴⁷ " İmâm Şâfiî'ye göre er ya da geç gerçekleşecek satım akdinin caiz olduğuna dair icmâ vardır. Ancak karşılıklı rıza doğrultusunda, haram olan mallar üzerine ve yasaklanmış yöntemler ile akdin yapılmaması kaydıyla ve teferrukun gerçekleşmesi durumunda akit müşteri ve satıcı için bağlayıcı olur. Bey'-i hıyâr, kusur muhayyerliği, şart muhayyerliği ve câiz kabul edilmesi durumunda görme muhayyerliği hariç akitleşen tarafların akitten dönme hakları yoktur. Bunlar gerçekleşmediği müddetçe taraflar arasında satım akdi gerçekleşmiş olmaz."

⁴⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbâs b. Osman eş-Şâfiî, *el-Ümm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1990, c.3, s.3; Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.13.

⁴⁹ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.5. " İmâm Şâfiî'ye göre er ya da geç gerçekleşecek satım akdinin caiz olduğuna dair icmâ vardır. Ancak karşılıklı rıza doğrultusunda, haram olan mallar üzerine ve yasaklanmış yöntemler ile akdin yapılmaması kaydıyla ve teferrukun gerçekleşmesi durumunda akit müşteri ve satıcı için bağlayıcı olur. Meclis muhayyerliği, kusur muhayyerliği, şart muhayyerliği ve câiz kabul edilmesi durumunda görme muhayyerliği hariç akitleşen tarafların akitten dönme hakları yoktur."

Cüveynî nadiren de olsa İmam Şafîî'den metin aktarıp ilgili konuyu şerh etmeye çalışır. Ancak Cüveynî'nin aktardığı bu metin ile Mâverdî'nin aktardığı metin anlam açısından farklı olmamakla birlikte lafız açısından birbirinden farklıdır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Mâverdî'nin aktardığı metin, İmam Şafîî'nin *el-Ümm* adlı eserindeki ibareyle birebir örtüşmektedir. Ancak Cüveynî'nin aktardığı metin, İmam Şafîî'nin *el-Ümm* adlı eserindeki ibareyle birebir örtüşmemektedir.

Nitekim *Nihâyetu'l-Matleb*'ı tahkik eden Abdülazîm ed-Dib, Cüveynî'nin aktardığı bu metin ile ilgili şöyle bir dipnot düştü: "*İmâmu'l-Harameyn'in bu ibaresi bizzat kendi tasarrufudur. Çünkü bu ibaredeki lafızlar şu ana kadar tedâvüldeki matbû olan el-Ümm'deki lafızlarla örtüşmemektedir.*"⁵⁰ Ed-Dib'in aktardığına göre ve tarafımızdan yapılan değerlendirmeler sonucunda Cüveynî, İmam Şafîî'den aktarımlarda bulunurken metni doğrudan değil metinden anladığını kendi ifadeleriyle şerhine yansıtmaktadır.

Hem Mâverdî hem de Cüveynî, İmam Şafîî'nin birbirinden farklı kavillerini de şerhlerine yansıtmışlardır. Her iki şarih bu kavillerden her birinin aynı konuda farklı sonuçlara yol açtığına işaret ederler. Bu farklı kavillerin her hangi birini tercih eden ashâbın farklı görüşlerini de şerhlerinde işlemişlerdir. Ayrıca her iki şarih kavillerin arasını uzlaştırma yöntemine de sık sık başvurmuşlardır. Konuyu örneklendirecek olursak;

Mâverdî mevsuf olan bey'i gâib konusunda İmam Şafîî'nin farklı iki kavline yer verir. Bu kavillerden birisi mevsuf bey'i gâibin caiz olduğuna diğer kavil ise caiz olmadığına delil olarak getirilir. Mâverdî, ezhar (اظهر) olan görüşün caiz olmadığını ifade ederek kaviller arasında tercihte bulunur.⁵¹ Yine Mâverdî müşterinin mülkiyete sahip olduğu zaman dilimiyle alakalı İmam Şafîî'den üç kavil aktarır. Kavillerin en sahihi anlamındaki (اصح الاقوال) ifadesini kullanarak İmam Şafîî'nin kavilleri arasında tercihte bulunmuştur.⁵² Cüveynî de İmam Şafîî'nin kavillerini aktarırken sahih (صحيح) olan kavil budur diyerek tercihte bulunur.⁵³ Yine Cüveynî bir fıkıh meselesini işlerken bu "Mansûsun li'ş-Şafîî", "Mezhebun li'ş-Şafîî veya "Sâbitun inde'ş-Şafîî" diyerek İmam Şafîî'nin görüşlerine yer verir.⁵⁴

4.2. İmâm Müzenî'nin Görüşlerine Yer Vermeleri

Mâverdî'nin *el-Havî'l-Kebîr* adlı eseri İmam Müzenî'nin *Muhtasar* adlı eserinin şerhidir. Dolayısıyla *el-Havî'l-Kebîr*'de önce Müzenî'nin *Muhtasar*'ından metin aktarır. Daha sonra bu metni şerh etmeye başlar. Mâverdî'nin şerhi salt lafız tahlili değildir. Konuyu örneklendirecek olursak Mâverdî şerhe şöyle başlar.

مَسْأَلَةٌ : فِي بَيْعِ الْعَيْنِ الْعَائِبَةِ قَالَ الشَّافِعِيُّ رَجَمَهُ اللَّهُ تَعَالَى : " فَإِذَا عَقَدَا بَيْعًا مِمَّا يَجُوزُ وَافْتَرَقَا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا بِهِ الرَّدُّ فِي هَذِهِ الْحَالَةِ ، لَمْ يَكُنْ لِأَحَدٍ مِنْهُمَا رَدُّهُ إِلَّا بِعَيْبٍ أَوْ بِشَرْطِ خِيَارٍ (قَالَ الْمُرْنِيُّ) وَقَدْ أَجَازَ فِي الْإِمْلَاءِ وَفِي كِتَابِ الْجَدِيدِ وَالْقَدِيمِ وَفِي الصَّدَاقِ وَفِي الصَّلْحِ خِيَارَ الرُّؤْيَةِ وَهَذَا كُلُّهُ غَيْرُ جَائِزٍ فِي مَعْنَاهُ (قَالَ الْمُرْنِيُّ) وَهَذَا بِنَفْيِ خِيَارِ الرُّؤْيَةِ أَوْلَى بِهِ إِذْ أَصْلُ قَوْلِهِ وَمَعْنَاهُ أَنَّ الْبَيْعَ يَبْعَانُ لَا ثَالِثَ لُهُمَا صِفَةً مَضْمُونَةً وَعَيْنٌ مَعْرُوفَةٌ وَأَنَّهُ يُبْطَلُ بَيْعُ الثُّوبِ لَمْ يَرِ بَعْضُهُ لِحَبْلِهِ بِهِ فَكَيْفَ يُجْبَرُ شِرَاءَ مَا لَمْ يَرَ شَيْئًا مِنْهُ قَطُّ وَلَا يَدْرِي أَنَّهُ ثَوْبٌ أَمْ لَا حَتَّى يَجْعَلَ لَهُ خِيَارَ الرُّؤْيَةِ " ⁵⁵

⁵⁰ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.5.

⁵¹ Mâverdî, *el-Havî'l-Kebîr*, c.5, s.18.

⁵² Mâverdî, *el-Havî'l-Kebîr*, c.5, s.47.

⁵³ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.40.

⁵⁴ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.16, 23,27.

⁵⁵ İsmâil b. Yahya b. İsmâil el-Mısırî el-Müzenî, *Muhtasaru'l-Müzenî fi furû'î'ş-Şafîî*, Dârü'l- Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 1998, c.1, s.107; Mâverdî, *el-Havî'l-Kebîr*, c.5, s.14. Yukarıda zikri geçen metnin tercümesi şöyledir. " Gâib olan malın satımı huşunda İmâm Şafîî şöyle buyurmuştur; karşılıklı rızâ doğrultusunda akitleşen taraflar teferruk gerçekleşince kusur muhayyerliği ve şart muhayyerliği dışında akitten dönme hakları yoktur. İmâm Müzenî'nin aktardığına göre İmâm Şafîî, kitâbu'l-cedîd, kadîm, kitâbu's-sadâk, kitâbu's-sulh da görme muhayyerliğini onaylamıştır. Ancak İmâm Şafîî'nin şu sözüne göre görme muhayyerliğinin nefyedilmesi daha evlâdır. Çünkü İmâm Şafîî'ye göre satım akdi iki çeşit olup üçüncüsü yoktur. Bunlar da sıfat-ı madmûne(garanti altına alınmış sıfat) ve ayn-ı ma'rûfe(bilinen görülen mal)'dir. İmâm Şafîî, bir kısmı görülen elbisenin satımını câiz kabul

Mâverdî Müzenî'nin *Muhtasarı*'nda yer alan bu metni eserine iktibas edip daha sonra "Kâle Mâverdî" diyerek şerh etmeye başlar. Müzenî'nin *Muhtasarı*'ı İmam Şafîî'nin eserlerini ihtisar eden bir eser olduğu⁵⁶ için Mâverdî'nin iktibas ettiği bu metinde dikkat edilecek olursa hem İmam Şafîî'nin görüşü hem de İmam Müzenî'nin görüşleri birlikte yer alır. Daha açık bir şekilde ifade edecek olursak bu metinde hiyerarşik bir sistem mevcuttur. Müzenî, İmam Şafîî'nin eserlerini ihtisar ettiği için İmam Şafîî'nin görüşlerine öncelik verir, daha sonra kendi görüşlerini aktarır. Mâverdî de Müzenî'nin muhtasarını şerh ettiği için hem İmam Şafîî'nin hem de Müzenî'nin görüşlerinin yer aldığı metni aktardıktan sonra bu metni şerh etmeye başlar. Bu yöntemini şerh boyunca sürdürür.

Mâverdî'nin şerh yönteminin genel eğilimi bu yönde olsa bile Mâverdî, Müzenî'nin aktardığı metindeki bilgilerle kendini sınırlamaz daha doğrusu Müzenî'nin İmam Şafîî'nin görüşlerini ihtisar ederken ortaya koyduğu fikhi çözümlerinin aksini belirten düşüncelere de yer verir. Bu durumu şu örnekle açıklığa kavuşturabiliriz. Konunun başında verilen metinde Müzenî, İmam Şafîî'nin bey-i gâip hakkındaki görüşlerine yer verdikten sonra onun kitâbu'l-cedîd, kadîm, sulh ve sadâk bölümlerinde bey'-i gâibi caiz kabul ettiğini ancak diğer kavillerine göre ise bey'-i gâibi tümüyle nefyettiğini aktarır. Mâverdî bu metni şerh ederken Müzenî'nin görüşünü ezhar görüş olarak nitelendirmekle beraber ashâbın çoğunluğunun benimsemiş olduğu görüşü de aktarır.⁵⁷

Öte yandan Mâverdî bazı konularda Müzenî'ye muhalefet etmiş olup onun görüşünün aksine bir görüşü de benimsemiştir.⁵⁸

İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin *Nihayetu'l-matleb* adlı eseri Müzenî'nin *Muhtasarı* adlı eserinin şerhi olup olmadığı hususunda ihtilaf bulunmakla beraber Cüveynî'nin kendi ifadesine göre Müzenî'nin şerhi olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak Cüveynî şerhinde daha önce izah ettiğimiz gibi Mâverdî'nin yöntemi gibi *Muhtasarı'l-Müzenî*'yi şerh etmez. Mâverdî *Muhtasarı'l-Müzenî*'nin metnini olduğu gibi eserine aktarır bunun üzerinde şerh yaparken Cüveynî'nin şerhinde böyle bir yöntem söz konusu değildir. Buradan çıkan sonuca göre Mâverdî'nin şerhinde Müzenî'ye ait görüşler doğrudan *Muhtasarı*'ndan iktibas edilip işlenirken Cüveynî dolaylı bir anlatım biçimini kullanarak *Muhtasarı'l Müzenî*'yi şerh eder.

4.3. Şafîî Ashâbının Görüşlerine Yer Vermeleri

Hem Mâverdî Hem de Cüveynî şerhlerinde Şafîî ashâbının ve mezhep imâmlarının görüşlerine sık sık başvurmuşlardır. Her iki şârih mezhep imamlarının görüşlerine yer verirken imamların isimlerini bazen açıkça zikrederken bazen de isimlerini açıkça zikretmeksizin ashâbımız, imamlarımız vb. ifadeler kullanmışlardır.

Mâverdî'nin görüşlerini aktarırken isimlerini açıkça telaffuz ettiği bazı mezhep içi imamlar şunlardır;

Müzenî (264/878)⁵⁹, Ebû İshâk el-Mervezî (340/951)⁶⁰, Ebû Hâmid el-İsferâyînî (406/1016)⁶¹, İbni Ebî Hüreyre (345/956)⁶², Ebu'l-Kâsım el-Enmâtî (288/901), Ebû Saîd el-İstahrî (328/940)⁶³, Ebu'l-Abbâs b. Süreyc(306/918)⁶⁴.

etmezken tamamı görülmeyen bir elbisenin satımına nasıl cevâz versin ki gâib olan malın elbise olup olmaması meçhul iken ilgili tarafa muhayyerlik hakkı tanısın."

⁵⁶ Şükrü Özen, "Müzenî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları Ankara 2006, c.32, s.248.

⁵⁷ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.18.

⁵⁸ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.26.

⁵⁹ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.13.

⁶⁰ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.24,45.

⁶¹ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s. 57.

⁶² Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.24.

⁶³ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.25.

⁶⁴ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.51,72.

Mezhep içi imâmlarının farklı görüşlerini şerhine aktarırken isimlerini zikretmeksizin genel ifadeler de kullanmıştır. Şerhinde hâkim olan işleyiş biçimi bu yöndedir. Farklı görüşleri aktarırken kullandığı kavramlar ise şunlardır;

“Ashâbunâ”⁶⁵, “Min ashâbinâ”⁶⁶, “Sâiru ashâbinâ”⁶⁷, “Cumhuru ashâbinâ”⁶⁸.

Ancak Mâverdî birçok yerde Şafiî ashâbını, Bağdadiyyûn⁶⁹ ve Basriyyûn⁷⁰ olarak iki farklı kategoride değerlendiren bu iki gruba ait farklı görüşleri şerhine yansıtarak birtakım değerlendirmelerde bulunur. İlgili bölümlerde her ne zaman ashâbı bu iki kategoride değerlendirirse genellikle tercihini Basralılardan yana kullanmıştır.⁷¹ Tercihini Basralı ashâptan yana kullanması iki faktörden kaynaklanabilir. Birincisi, Basralı ashâbın görüşlerinin Bağdat merkezli ashâbın görüşlerinden daha sağlam olması, ikincisi ise Mâverdî'nin gerek Basralı olması gerekse Basra muhitinde yetişmiş olması en önemlisi de sözünü ettiğimiz Basralı ashâbın bir müntesibi olmasıdır.

Cüveynî'nin, görüşlerini aktarırken isimlerini açıkça telaffuz ettiği bazı mezhep içi imamları şunlardır;

Müzenî (264/878)⁷², Şeyh Ebû Alî es-Sincî (430/1039)⁷³, Ebû Kâsım el-Enmâtî (288/901)⁷⁴, Ebu Saîd el-İstahrî (328/940)⁷⁵, Ebû İshâk el-Mervezî (340/951)⁷⁶, Saydelânî (427)⁷⁷, Kaffâl es-Sağır el-Mervezî (417/1026)⁷⁸, Kâdî Hüseyin (462/1070)⁷⁹, Ebû Bekir el-Ûdenî⁸⁰, Ebû Muhammed el-Cüveynî (438/1047)⁸¹.

Cüveynî de genellikle mezhep imamlarının görüşlerini gruplandırarak veya genel ifadeler kullanarak aktarır. “İrâkiyyûn”⁸², “Eimme”⁸³, “Ba’du’l-muhakkikîn”⁸⁴, “Ashâbunâ”⁸⁵,

⁶⁵ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.38,51.

⁶⁶ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.38.

⁶⁷ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.13.

⁶⁸ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.45.

⁶⁹ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.13,21.

⁷⁰ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.14,21.

⁷¹ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.51.14.

⁷² Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.5.

⁷³ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.6,14.

⁷⁴ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.7,8.

⁷⁵ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.7,8.

⁷⁶ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.7,8.

⁷⁷ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.9,21, 28,36.

⁷⁸ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.9; Cüveynî *Nihâyetü'l matleb* adlı eserinde 1. Kaffâl; Bu ismi mutlak olarak zikrettiğinde, bununla Kaffâl es-Sağır el-Mervezî(417/1026)'yi kasteder. 2. Kaffâl eş-Şâşî; Bu isimle de Ebû Bekr Kaffâl el-Kebîr eş-Şâşî(365/976)'yi kasteder. 3. Sâhibu't-takrîb; Bu lakapla da İbn Ebû Bekr Kaffâl el-Kebîr eş-Şâşî(399)'yi kasteder. Bkz. Dîb, *Mukaddime*, s.174,179.

⁷⁹ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.2, s.215,370, c.5, s.308.

⁸⁰ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.18. Asıl adı, Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Nuseyr b. Varaka el-Buhârî(385)'dir. Mâverâunnehir'deki Şafiî müçtehitlerindendir.

⁸¹ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.2, s.17, 245.

⁸² Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.7,8,9, 15,28.

⁸³ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.13,19, 23,26.

⁸⁴ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.40.

⁸⁵ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.16.

“Ba’du’l-ashâb”⁸⁶, “Ba’du ashâbinâ”⁸⁷, “el-Merâvize”⁸⁸, “Ashâbu’l-Kaffâl”⁹⁰, “Ba’du ashâbî’l-Kaffâl”⁹², kavramlarını kullanmıştır.

Cüveynî, Şeyh Ebû Alî’nin⁹³ görüşlerini bazen eseriyle birlikte aktarır. Şeyh “Ebû Alî Şerhu’t-telhîs’te şöyle dedi”, “Şeyh Ebû Alî Şerhu’l-furû’da şöyle düzenledi”⁹⁴ ifadelerine yer vermesi Cüveynî’nin Şeyh Ebû Alî’nin bu eserlerine karşı daha fazla ilgisinin olduğuna zımnen delalet eder. Çünkü şerhin ilgili bölümlerini incelediğimizde bu tarz bir ifadeyi sadece onun için kullandığı ortaya çıkmaktadır.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak hem Mâverdî hem de Cüveynî *Muhtasaru’l Müzenî*’yi şerh etme amacı gütmüş olmakla beraber her iki şârih, kendi zamanlarına kadar dile getirilmiş Şâfiî ashâbının görüşlerini eserlerine yansıtmaya çalışmışlardır. Bununla birlikte yukarıda zikri geçen bilgiler muvacehesinde her iki şerh ile ilgili hem ortak vasıflar hem de farklı vasıflar dikkat çekmektedir. Mâverdî ile Cüveynî’nin isimlerini açıkça zikrettiği Şâfiî fukahâ arasında Ebu’l Kâsım el-Enmâtî (288/901), Ebu Saîd el-İsteğrî (328) vb. âlimler olmakla birlikte birinde açıkça zikredilip diğerinde açıkça zikredilmeyen Şâfiî âlimler de mevcuttur.

Hem Cüveynî hem de Mâverdî hemen hemen aynı dönemde yaşamalarına rağmen farklı ekollere müntesip olmaları hasebiyle yani Mâverdî’nin Irâkiyyun⁹⁵ ekolüne, Cüveynî’nin Horâsâniyyun⁹⁶ ekolüne mensup olması onların bazı ashâbın görüşlerini diğer

⁸⁶ Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.13.

⁸⁷ Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.28.

⁸⁸ Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.9,15.

⁸⁹ El-Merâvize; Horâsân Şâfiî ekolü(Horâsâniyyun), el-Merâvize şeklinde de adlandırılır. Horâsân Şâfiî ekolüne ait kitaplarda bazen “Ashâbunâ Horâsâniyyun” bazen de “Ashâbunâ merâvize” ifadeleri aynı anlamda kullanılıp bununla Horâsân Şâfiî fıkıh ekolüne mensup âlimler kastedilir. İbn Mulkin, *Tabakât* adlı eserinde bu durumu şöyle gerekçelendirir. Horâsânlı âlimlerin çoğu Merve ve çevresindeki şehirlerden çıkmıştır. Bu şehirler de Nisâbur, Herât ve Belh şehirleridir. Bkz. Dîb, *Mukaddime*, s.134.

⁹⁰ Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.9,58.

⁹¹ “Ashâbu Kaffâl”, “el-Kaffâliyyun”, “el-Merâvize’l-âhizüne anî’l-Kaffâl”; İmâmu’l-Harameyn el-Cüveynî bu ifadelerle şunları kateder;

1. Ebû Bekr es-Saydelânî(427)
2. Ebû Alî es-Sincî(430/1039).
3. Ebû Muhammed el-Cüveynî(438/1047).
4. Kâdî Hüseyin(462/1070). Bkz. Dîb, *Mukaddime*, s.181.

⁹² Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.32,54.

⁹³ Şeyh Ebû Alî ile kastedilen kişi Ebû Alî es-Sincî’dir. Şeyh kelimesi, mutlak olarak kullanıldığında bu unvan ile Ebû Alî es-Sincî kastedilir. Şeyh Ebû Alî görüşleri aktarılırken bazen eserleriyle birlikte anılır. Şeyh Ebû Alî Şerhu’t-telhîs’te şöyle dedi, Şeyh Ebû Alî Şerhu’l-furû’da şöyle dedi gibi. Bkz. Dîb, *Mukaddime*, s.179.

⁹⁴ Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.5, s.7,36.

⁹⁵Irâk Şâfiî ekolüne(Irâkiyyun) mensup müçtehil;

1. Ebu’l Kâsım el-Enmâtî(288/901)
2. Ebû’l Abbâs ibn Süreyc (306/918)
3. Ebû İshâk el-Mervezî (340/951)
4. Ebû Alî b. Ebî Hureyre (345/956)
5. Şeyh Ebû Hâmid el-İsferâyîni(406/1016) Irâk Şâfiî ekolünün önderidir.
6. Ebû’l-Hasen el-Mâverdî(450/1058).
7. Kâdî Ebû Tayyib et-Taberî, asıl adı tâhir b. Abdullah b. Tâhir(450/1058).
8. Kâdî Ebû Alî el-Bendenîci(425/1034).
9. Ebû’l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Kâsım el-Mehâmîli(415/1024).
10. Ebû’l-Feth Süleym b. Eyyüb er-Râzî(447/1055).
11. Ebû İshâk eş-Şirâzî(476). Bkz. Dîb, *Mukaddime*, s.133; Muhittin Özdemir, *Şâfiî Fürû’ Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*, s.119-121.

⁹⁶Horasan Şâfiî ekolüne(Horâsâniyyun) mensup müçtehil;

1. Kaffâl es-Sağır el-Mervezî(417). Horâsân Şâfi ekolünün önderidir.
2. Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî(438/1047).

ashâba öncelgelerine sebebiyet vermiştir. Mâverdî'nin şerhinde isimlerini sıkça zikrettiği Ebû İshâk el-Mervezî (340/951), İbni Ebî Hüreyre (345/956), Ebu'l-Kâsım el-Enmâtî (288/901), Ebu'l-Abbâs b. Süreyc (306/918), Ebû Hâmid el-İsferâyînî (406/1016) Irak Şafîi ekolünün oluşmasında ve gelişmesinde önemli rol almış ve bu ekolün müntesibi olan en önemli şahsiyetlerdir.

Cüveynî'nin şerhinde ise isimlerini sıkça zikrettiği Kaffâl es-Sağir el-Mervezî (417/1026), Cüveynî'nin babası Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî (438/1047)⁹⁷, Hüseyin b. Muhammed el-Merverrûzî (462/1070) Horâsan Şafîi ekolün oluşmasında ve gelişmesinde rol oynamış en önemli şahsiyetlerdir.⁹⁸ Aynı şekilde Cüveynî'nin Irâkiyyun olarak dile getirdiği kavramı, Mâverdî Bağdâdiyyun ve Basriyyûn olarak iki kısımda değerlendirir.

El-Hâvî'l-kebîr ile *Nihâyetu'l matleb* arasındaki en önemli farklardan biri de Cüveynî'nin, *Nihâyetu'l-matleb* adlı eserinde görüşlerine başvurduğu mezhep imâmının isimlerini zikrederken birtakım unvanlar kullanış olmasıdır. Yaptığımız araştırmalar sonucunda *el-Hâvî'l kebîr*'de bu tarz ifadeler neredeyse yok denilecek kadar azdır.

Örneğin; Cüveynî şerhinde “Şeyh”, “Kâdî”⁹⁹, “Sâhibu't-takrîb”¹⁰⁰ ¹⁰¹ ve “Sâhibu't-telhîs”¹⁰² ¹⁰³, “es-Sevâd”¹⁰⁴, e”l-Üstâd”¹⁰⁵, “Esbâtun nakleh”¹⁰⁶ ve “el-Eimmetu'l-mu'teberûn fî'l-mezheb”¹⁰⁷ vb. unvanları sık sık kullanırken Mâverdî, şerhinde birkaç kez “Kâdî”¹⁰⁸ kelimesini başta Ebû Hâmid el-İsferâyînî (406/1016) olmak üzere bazı Şafîi âlimler için

3. Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. Furânî(461).

4. Kadı Hüseyin, Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed, Ebû Alî b. Mervezî(462/1070).

5. Şeyh Ebû Alî es-Sincî, asıl adı Hüseyin b. Şuayb el-Mervezî es-Sincî'dir.(430/1039).

6.Mes'ûdî, asıl adı Ebû Abdullah Muhammed b. Abdulmelik b. Mes'ûd b. Ahmed el-Mervezî'dir.

7. İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî(478). Bkz. Dîb, *Mukaddime*, s.133.

⁹⁷ Cüveynî hakkın hatırı âlidir prensibi gereğince ayrıştığı konularda babasını bile eleştirmekten sakınmamıştır. Bkz. Mahsum Aslan, *İbn Hacer, el-Heytemî ile Şemsuddîn er-Remlî ve İhtilaf Sebepleri*, s. 250.

⁹⁸ Dîb, *Mukaddime*, s.133; Muhittin Özdemir, *Şafîi Fırû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*, s.119-121.

⁹⁹ Şeyh ve Kâdî; Sübkî'nin ifadesine göre bu iki unvan, Horâsanlı Şafîi âlimler için kullanıldığında Şeyh Ebû Alî es-Sincî(430/1039) ve Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Merverruzî(462/1070) kastedilir. Irâk Şafîi müçtehitler için kullanıldığında Şeyh Ebû Hâmid el-İsferâyînî(406/1015) ve Kâdî Ebû Tayyib et-Taberî(450/1058) kastedilir. Cüveynî, Şeyh kelimesini mutlak olarak kullandığında, babası Ebû Muhammed el-Cüveynî(438/1047)'yi kasteder. Sadece bir kez Şeyh ifadesiyle, Kaffâl es-Sağir el-Mervezî(417/1026)'yi kasdetmiştir. Bkz. Dîb, *Mukaddime*, s.175,180.

¹⁰⁰ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.20,24, 27,36.

¹⁰¹ Sâhibu't-Takrîb: Cüveynî bu ifadeyle, Kâsım b. Muhammed b. Alî b. İsmâîl(399)'i kasteder. Horasanın Şafîi ekolünün yetiştirmiş olduğu büyük âlimlerinden olan Ebû Bekr Kaffâl el-Kebîr eş-Şâşî(365/976)'nin oğludur. *Takrîb* adlı eseri ismine galebe çaldığı için daha çok Sâhibu't-takrîb lakabıyla anılmıştır. İmâmu'l-harameyn el-Cüveynî de şerhinde daima bu lakap ile görüşlerine atıfta bulunmuştur. *Nihâyetu'l-matleb*'de ismi açıkça hiç telaffuz edilmez. Bkz. Dîb, *Mukaddime*, s.174.

¹⁰² Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.39.

¹⁰³ Sâhibu't-telhîs; bu ifadeyle Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ahmed el-Kâs et-Taberî kastedilir. Bkz. Dîb, *Mukaddime*, s.178.

¹⁰⁴ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.173.

¹⁰⁵ Üstâd; Cüveynî bu unvanla Üstâd Ebû Mansûr el-İsferâyînî(429) ve Ebû İshâk el-İsferâyînî(418)'yi kasteder. Üstâd kelimesini mutlak olarak kullandığında sadece Ebû Mansûr el-İsferâyînî kasteder. Sadece ferâiz bölümünde geçen “İmâmu's-Sinâa” ifadesiyle de Ebû Mansûr el-İsferâyînî kastedilir. Bkz. Dîb, *Mukaddime*, s.178.

¹⁰⁶ “Esbâtun nakleh”; Cüveynî bu ifadeyle Şeyh Ebû Bekr es-Saydelânî(427), Şeyh Ebû Alî es-Sincî(430/1039), Şeyh Ebû Muhammed el-Cüveynî(438/1047) ve Kâdî Hüseyin(462/1070)'i kasteder. Bkz. Dîb, *Mukaddime*, s.180,181.

¹⁰⁷ “el-Eimmetu'l-mu'teberûn fî'l-mezheb(Mezhepte mu'teber olan imâmlar)”; Cüveynî bu ifadeyle Şeyh Ebû Bekr es-Saydelânî(427), Şeyh Ebû Alî es-Sincî(430/1039), Şeyh Ebû Muhammed el-Cüveynî(438/1047), Kâdî Hüseyin(462/1070) ve Ebû Abdullah Hüseyin b. Hasan b. Muhammed b. el-Huleymî'yi kasteder. Bkz. Dîb, *Mukaddime*, s.181.

¹⁰⁸ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.2, s.244, c.3, s. 430.

kullanmıştır. Ayrıca Ebû Hâmid el-İsferâyînî (406/1016) ve Ebû'l-Kâsım es-Saymerî (386/996) için “şeyhimiz”¹⁰⁹ ifadesini kullanmıştır.

Öte yandan Cüveynî şerhinde “Ba’du’l-musannîfin” ve “Ba’du’t-tesânîf”¹¹⁰ ifadelerini de kullanmıştır. Bu ifadelerin geçtiği hemen hemen her bağlamda, söz konusu kişilerin görüşlerini tenkit etmeye ve kusurlarını ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Muhakkik Abdulazîm ed-Dîb, Cüveynî’nin *Gıyâsu’l-umem* adlı eserinde Mâverdî’nin *Ahkâmu’s-sultâniyye* eserine yönelik sert eleştirilerinden yola çıkarak bu ifadelerden kastedilen kişinin “Mâverdî” olduğunu tahmin etmiştir. Ancak ed-Dîb bu ifadelerle kastedilen kişinin görüşleri, Mâverdî’nin *el-Hâvî’l-kebîr*’deki görüşleriyle uyuşmadığını ifade ederek söz konusu kavramların Mâverdî için kullanılmadığı sonucuna ulaşmıştır. Dîb’in yaptığı araştırmalar sonucunda bu ifadelerle kastedilen kişinin Ebu’l-Kâsım el-Feverânî (461) olduğu ortaya çıkmıştır.¹¹¹

Sonuç olarak her iki şârihin doğup büyüdüğü yer, eğitim aldığı muhit, sahip oldukları prensipler ait oldukları ekollerin özellikleri doğal olarak şerhlerinin diline yansımıştır.

3.4. Diğer Mezhep İmâmlarının Görüşlerine Yer Vermeleri

Her iki şârih, ihtilafli konularda diğer mezhep imâmlarının görüşlerini de şerhlerinde incelemişlerdir. Ancak Mâverdî’nin başta Hanefî, Mâlikî olmak üzere diğer mezhep imâmlarının görüşlerini ele alış tarzı ile Cüveynî’nin ele alış tarzı arasında fark vardır.

Konuyu örneklendirecek olursak; Mâverdî, meclis muhayyerliği ilgili hükümleri incelerken önce Şâfiî mezhebinin görüşünü temellendirmeye çalışır. Daha sonra diğer mezhep imâmlarının bu konudaki farklı görüşlerini inceler. Meclis muhayyerliğini kabul etmeyen Hanefî ve Mâlikîlerin delillerini sıraladıktan sonra bu delilleri teker teker inceleyip çürütmeye çalışır. Sadece bununla yetinmez sözkonusu mezheplerin görüşlerine, karşı deliller ile birtakım itirazlarda bulunup mensup olduğu Şâfiî mezhebinin bu konudaki delillerini serdeder.

Meclis muhayyerliğini kabul etmeyen Hanefî ve Mâlikîler, “Akitleşen taraflar teferruk gerçekleşmediği müddetçe muhayyerdiler”¹¹² hadisinde yer alan teferruk ifadesinden kasdın “Teferruk bi’l-kelâm” olduğu görüşünü delillendirmeye çalışırlar¹¹³. Mâverdî Şâfiî mezhebinin görüşü olan teferruktan kasdın “Teferruk bi’l-ebdân” olduğu görüşünü delillendirmeye ve karşı iddaları çürütmeye çalışır. Ayrıca muhalif mezheplerin itirazlarından kurtulma yolunu (infisâl) arar. Buna mukabil Cüveynî bu meseleyi mezhep içinde kalarak çözümlenmeye çalışmış bu konudaki farklı görüşlere temas etmemiştir.¹¹⁴

Cüveynî, görüşleri tahlil ederken tespit edebildiğimiz kadarıyla “Bu görüş İmâm Mâlikîn görüşüdür”, “İmâm Ebu Hanîfe’nin görüşü budur” “er-Radd alâ Ebî Hanîfe”¹¹⁵ veya “er-Radd alâ İmâm Mâlik”¹¹⁶ şeklindeki ifadelerle diğer mezhep imamlarının görüşlerini ele almıştır. “er-Radd alâ Ebî Hanîfe veya er-Radd alâ İmâm Mâlik” ifadeleri “Ebû Hanîfe ve

¹⁰⁹ Mâverdî, *el-Hâvî’l-Kebîr*, c.1, s.175, c.16, s. 130.

¹¹⁰ Ba’du’l-musannîfin; Cüveynî bu ifadeyle Ebu’l-Kâsım el-Feverânî(461)’yi ve “Ba’du’t-tesânîf” ifadesiyle de Ebu’l-Kâsım el-Feverânî’nin eserlerini kasteder. En meşhur eseri ise *el-İbâne*’dir. Bkz. Dîb, *Mukaddime*, s.178,180.

¹¹¹ Dîb, *Mukaddime*, s.368.

¹¹² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî, *Sahihu’l-Buhârî*, Dâru’s-Selâm, Riyâd 1999, Buyû’/43, (I/339), Buhârî 1999, Buyû’/46, (I/339).

¹¹³ Munbecî 1994, c.2, s.469; Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musa el-Aynî, *El-Binâye fi Şerhi’l-Hidâye*, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 2000, c.8, s.13; Ebû Sehl Ahmed es-Serahsî, *Mebcut*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1993, c.13, s.157; Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyinu’l-Hakâik Şerhu Kenzi’ d-Dekâik ve Hâşiyetü’ş-Şelebî*, Matbeatu’l-Kübrâ el-Emîriyye, Kâhire Ty., c.4, s.3

¹¹⁴ Mâverdî, *el-Hâvî’l-Kebîr*, c.5, s.33-34,35,36,37,38.

¹¹⁵ Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.1, s.22,213, c.2, s.59,635.

¹¹⁶ Cüveynî, *Nihâyetu’l-Matleb*, c.3, s.155, c.4, s.68, c.5, s.100.

İmâm Mâlik'e cevaben" anlamlarına gelmektedir. Genellikle bu ifadelerden önce İmâm Şâfiî'nin görüşü aktarılır daha sonra İmâm Şâfiî bu görüşüyle Ebû Hânîfe'ye veya İmâm Mâlik'e cevaben şöyle dedi gibi ifadeler kullanılır. Ancak bu Mâverdî'de olduğu gibi detaylı, sistematik ve cedelî değildir.

Mâverdî'nin bu işleyiş biçimi yani diğer mezhep İmamlarının görüşlerini kritize etmesi Cüveynî'den ayrılan en önemli özelliklerdendir. Bu yöntem, şerhinin karakteristik yapısını yansıtır. Mâverdî'yi diğer mezhep imâmlarının özelliklerde Hanefî mezhebinin görüşlerini incelemeye ve çürütmeye sevk eden temel saik, Mâverdî'nin Irâk Şafiî ekolüne mensup bir müçtehit olmasıdır. Hânefilerin başta Kufe olmak üzere genellikle Irâk bölgesinde yaygın olması, mezheplerin gelişip olgunlaştığı bir dönemde yaşamış olması hasebiyle Mâverdî, bu mezhebin görüşlerine kayıtsız kalmamıştır.

Tüm bu farklılıklara rağmen her iki şârihin diğer mezhep imâmlarının ve müntesibi kalmamış fukahânın görüşlerine yer verip incelemeleri, şerhlerine ilm-i hilâf¹¹⁷ özelliğini kazandırmıştır.

4.5. Kendi Görüşlerine Yer Vermeleri

Hem Mâverdî hem de Cüveynî konuları analiz ederken kendi görüşlerine de yer vermişlerdir. Kendi görüşlerine yer verirken kendilerine özgü uslub biçimlerini kullanmışlardır.

Mâverdî, İmâm Şafiî'nin veya İmâm Müzenî'nin metnini şerhinde aktardıktan sonra "Kâle Mâverdî"¹¹⁸ diyerek konuyla ilgili bilgileri sistematize ederek mezhep imamlarının görüşlerini tahlil eder. *El-Hâvi'l-Kebîr* adlı eserde "Kâle Mâverdî" ifadesi sık sık kullanılmaktadır.

Öte yandan Mâverdî "Huve eşbeh"¹¹⁹¹²⁰, "Esahhu'l-cevabeyn (İki cevaptan en sahih olanı budur.)"¹²¹, "Huve sahih (Sahîh olan budur.)"¹²², "Huve esahhu'l-kavleyn (İki kavilden en sahih olan budur.)"¹²³, "Huve ezheruhüma (İki görüşten en zahîr olanı budur.)"¹²⁴, "Huve esahhu'l-ekâvil (Kavillerin en sahih olanı budur.)"¹²⁵ vb. ifadelerle gerek İmâm Şafiî'nin kavilleri gerekse ashâbın görüşleri arasında bir tercihte bulunmuştur. Tüm bu ifadeler, Mâverdî'nin şerh boyunca meseleleri çözümlerken ve mezhep imamlarının görüşlerini naklederken aktif bir şekilde meseleleri çözümlendiğine zinhar delalet eder.

Ayrıca Mâverdî, şerhinde diğer mezhep imamlarının delillerine cevap sadedine "fe'l-cevap anhu delilun ve infisalun"¹²⁶ (kendilerine cevaben bir delil ve infisâl vardır) ve "bu konuda bir cevap terettüp eder"¹²⁷ şeklindeki ifadelerle kendi kanaatini ortaya koyar.

¹¹⁷ İlm-i hilâf: Mezheplerin karşılaştırılmasını konu edinen, ilmî münazara ve münakaşaların yapıldığı ilim dalı ve bu alanda yazılan kitapların ortak adı. Bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, "İlm-i hilâf", Ensar Yayınevi, İstanbul 2013.

¹¹⁸ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, c.5, s.14,28,39,47,53,57,60,62.

¹¹⁹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, c.5, s.11.

¹²⁰ "Huve eşbeh"; eşbeh olan görüş budur. Eşbeh; Asl(mekîsu aleyh) ile fer' (mekîs) arasındaki ortak illete daha çok benzeyen hükme el-eşbeh denir. Bkz. Muhittin Özdemir, *Şafiî Fırû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*, s.189.

¹²¹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, c.5, s.14,47.

¹²² Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, c.5, s.51.

¹²³ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, c.5, s.57.

¹²⁴ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, c.5, s.18.

¹²⁵ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, c.5, s.47.

¹²⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, c.5, s.33.

¹²⁷ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, c.5, s.47.

Diğer yandan Mâverdî gerek İmam Şafîî'nin kavillerinin arasını gerekse mezhep imamlarının vecihlerinin arasını tevcihu'l-ekâvil¹²⁸ diyerek bulmaya daha doğru bir ifadeyle söyleyecek olursak kavilleri izah sadedinde kanaatlerini paylaşır.

Ayrıca Mâverdî mezhep imamların görüşlerini çözümlerken bir takım olumsuz ifadelerle de kendi kanaatini ortaya koymuştur. Mâverdî'nin bu tarz kanaatlerini bazen yumuşak bir üslup ile bazen de son derece sert bir üslup ile dile getirmiştir. Bu ifadelere şunları örnek verebiliriz;

1. Bu görüş şaz bir itikat ve açıkça fesattır. (وَهَذَا الْمَذْهَبُ شَاذٌ الْإِعْتِقَادِ وَاضِحُ الْفَسَادِ)
2. Her halükarda batıl olanlar. (مَا كَانَ مَرْدُودًا بَاطِلًا عَلَى الْأَحْوَالِ كُلِّهَا)
3. Bu görüş kabul edilemez bir iddiadır. (فَهُوَ أَنَّ هَذِهِ دَعْوَى غَيْرِ مُسَلِّمَةٍ)

İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî de şerh boyunca kendi görüşlerini aktarır. Görüşlerini aktarıırken kullandığı ifadeler şunlardır;

“İndî (Benim görüşüme göre)”¹²⁹, “ez-Zâhiru indî (Benim zahir görüşüme göre)”¹³⁰, “el-Vechü indî (Benim görüşüme göre)”¹³¹, “Hazâ ma esiku bihi (Bu güvendiğim görüştür.)”¹³², “et-Tarîkatu'l-merdiyyetu fi hâ (Razı olunacak görüş)”¹³³, “Fîhi ihtimalun indî (Benim muhtemel görüşüm)”¹³⁴ vb. ifadelerdir.

Cüveynî şerhinde Mâverdî'de olduğu gibi “Kâle” ifadesini kendisi için kullanmaz. Ayrıca Mâverdî meseleleri çözümlerken tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece “Kâle” ifadesini kullanarak görüşlerini doğrudan kendisine nispet ederken Cüveynî oldukça kabarık olan ifadelerle özellikle de “İndî” ifadesiyle şerh boyunca ortaya koyduğu görüşleri kendisine doğrudan nispet eder.

Cüveynî şerhinde İmâm Şafîî'nin kavillerini ve mezhep imamlarının vecihlerini işlerken bu görüşler arasında tercihte bulunarak kendi görüşlerini açıklar. Şerh boyunca kullandığı üslup ifadeleri şunlardır:

“Hazâ emselu mine's-sânî (Bu, ikincisinden daha güçlü olan görüştür.)”, “Vechuhu zâhir (Zahir olan görüş)”¹³⁵, “el-Vechu'l-kata (Kesin olan görüş)”¹³⁶, “es-Sahîh huve'l-evvel (Bu ilkinden daha sahih olan görüştür.)”¹³⁷, “Esahhumâ (İkisinden en sahih olanı)”¹³⁸, “Huve's-sahîh (Bu sahihtir.)”¹³⁹, “Hazâ mâ vecedtühu fi't-turuk (Bulduğum görüş budur.)”¹⁴⁰ “Huve'l-esahh (Bu, en sahih olan görüştür.)”¹⁴¹.

Cüveynî bu ifadeler ile İmâm Şafîî'nin kavilleri ve mezhep imamlarının vecihleri arasında tercihte bulunarak kendisine yakın bulduğu görüşü ortaya koymuştur.

Cüveynî şerhinde mezhep imamlarının kavillerini düzenleyip sistematik hale getirmiştir. Ayrıca ashâbın vecihlerini izah etmeye farklı kavillerin arasını bulmaya çalışmıştır. Şerhinde bu durumu ifade eden üslup ifadeleri şunlardır;

¹²⁸ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, c.5, s.48.

¹²⁹ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.9.

¹³⁰ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.8,21.

¹³¹ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.18,33.

¹³² Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.22.

¹³³ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.32.

¹³⁴ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.24.

¹³⁵ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.10.

¹³⁶ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.12.

¹³⁷ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.10.

¹³⁸ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.20,50.

¹³⁹ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.40.

¹⁴⁰ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.11.

¹⁴¹ Cüveynî, *Nihâyetu'l-Matleb*, c.5, s.33.

“Tevcîhu’l-kavleyn”, “Tacrîru’n-nassayn”, “Tardu’l-kavleyn”¹⁴², “et-Tefrî’ alâ hazâ’l-vecheyn”¹⁴³, “Ehsenu tertîbin fîhi”¹⁴⁴.

Cüveynî bu ifadeler ile bazen mezhep imamlarının görüşlerini izah etmeye, bazen görüşlerinin arasını bulmaya bazen bu görüşler doğrultusunda hangi furû fıkıhın inşa edileceğini açıklamaya çalışmıştır.

Öte yandan Cüveynî, şerhinde aktardığı bazı görüşleri yeri geldiğinde eleştirmiş hatta bazı yerlerde oldukça sert bir dil kullanmıştır. Bazı tenkit ifadeleri şunlardır;

“Hazâ’l-vechu ba’îd (Bu görüş uzak bir görüştür)”¹⁴⁵, “Hazâ tekellûf (Bu zorlama bir görüştür.), “el-Kıyâs münhasim (Fasid bir kıyastır.)”¹⁴⁶, “Hazâ daîfun cidden (Oldukça zayıf bir görüştür.)”¹⁴⁷, “Hazâ leyse bi şey’ (Bu hiçbir şey ifade etmeyen bir görüştür.)”¹⁴⁸.

SONUÇ

Muhammed Abid el-Cabirî -kendine özgü veciz ifadesiyle- Batı medeniyetini felsefe medeniyeti İslam medeniyetini ise fıkıh medeniyeti olarak nitelendirir. Asr-ı saâdetten bu yana sahip olduğumuz bu medeniyet, İslam âlimlerinin çabalarıyla sürekli gelişip zenginleşmiştir. İlâhî kelimelerin ilk muhatapları sade bir coğrafya ve duru bir hafızaya sahiptiler. Zamanla fetih hareketiyle coğrafyanın genişlemesi sonucunda İslam, kadîm kültürlerle yüzleşmiştir. Kozmopolit ortamlardaki dini, siyasi, sosyal ve bireysel parametreler, ekollerin ve mezheplerin oluşmasını sağlamıştır. Hiçbir müçtehit, kendisini çevreleyen coğrafyanın sosyo-kültürel niteliklerine kayıtsız kalmamış, bu doğrultuda cehd-u gayret göstermiştir. Bu olgu, sadece mezheplerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamamış, aynı zamanda farklı coğrafyalarda yaşayan aynı mezhep mensuplarının mezhep içinde farklı ekollere ayrılmasına vesile olmuştur.

Makalemizde şerhlerini yöntem açısından karşılaştırdığımız Horasanlı İmâmu’l-Harmeyn el-Cüveynî ve Basralı Ebu’l-Hasen el-Mâverdî, bu olgunun en önemli iki tipik örneğidir.

Fıkıh, tefsir, edep, usul ve siyaset gibi islami ilimlerde otorite sahibi olan Ebû’l-Hasen el-Mâverdî ile fıkıh, usul-i fıkıh, tefsir, kelam, felsefe gibi ilimlerde yetkinleşen İmâmu’l-Harmeyn el-Cüveynî, eserleriyle Şafîî mezhebinin gelişmesi ve olgunlaşması üzerinde oldukça etkili olmuşlardır.

Mâverdî’nin furû fıkıh alanındaki eseri *el-Havî’l-Kebîr* ile Cüveynî’nin *Nihâyetü’l-matleb* adlı eseri Şafîî furû fıkıhının en önemli eserleri arasında yer almaktadır. Her iki eser de İmâm Şafîî’nin öğrencisi Müzenî’nin *Muhtasar* adlı eserini şerh etme gayesini taşımaktadır.

Nihâyetü’l-matleb ve *el-Havî’l-kebîr*’de görülen şerh mantığı; lafızları çözümlenmek, kapalı ifadeleri açıklamak değil bilakis İmâm Şafîî’nin naslarını, hükümlerin çıkarıldığı kaynak olarak görmek ve bu hükümleri bap, fasl, mesele ve fer’ çerçevesinde analiz etmektir.

Mâverdî ve Cüveynî’nin şerhlerini kaleme almalarının amacı aynı olsa bile her iki eser, muhtevayı işleme biçimleri, konuları sistematize etmeleri ve delillendirme şekilleri açısından farklılaşmaktadır.

¹⁴² Cüveynî, *Nihâyetü’l-Matleb*, c.5, s.24.

¹⁴³ Cüveynî, *Nihâyetü’l-Matleb*, c.5, s.43.

¹⁴⁴ Cüveynî, *Nihâyetü’l-Matleb*, c.5, s.11.

¹⁴⁵ Cüveynî, *Nihâyetü’l-Matleb*, c.5, s.10.

¹⁴⁶ Cüveynî, *Nihâyetü’l-Matleb*, c.5, s.19.

¹⁴⁷ Cüveynî, *Nihâyetü’l-Matleb*, c.5, s.21.

¹⁴⁸ Cüveynî, *Nihâyetü’l-Matleb*, c.5, s.24.

Her iki şârihin İmâm Şâfiî'nin kavillerini, Şâfiî ashâbının vecihlerini derli toplu bir şekilde uygun başlıklar altında işlemeleri konulara akıcılık kazandırmıştır. Bununla beraber *el-Hâvî'l-kebîr* daha çok ilmî açıdan başlangıç ve orta düzeydeki kişilere hitab eden bir eserken *Nihâyetu'l-matleb* daha çok ileri düzeydeki kişilere yönelik bir eserdir. Mâverdî'nin hemen hemen her meseleyi kendi içinde alt kısımlara ayırması, sınıflandırmaya çalışması konuların daha açık olmasını sağlamış ve konuların özümsemesini de kolaylaştırmıştır.

Ayrıca Mâverdî kitap başlıklarını, konuyla ilgili kavramları şer'î ve lügavi açıdan düzenli ve sistemli bir şekilde tanımlamıştır. Cüveynî ise kitap (bölüm) başlıklarını tanımlamamıştır. Konuyla ilgili kavramların şer'î ve lügavi tanımını yapması neredeyse yok denilecek kadar azdır. *El-Hâvî'l-kebîr*'i, *Nihâyetu'l-matleb* adlı eserden ayıran özelliklerden birisi de budur.

Hem Mâverdî hem de Cüveynî başta İmâm Şâfiî ve öğrencileri olmak üzere Şafiî müçtehitlerin görüşlerini şerhlerinde işlemişlerdir. Şafiî müçtehitlerinin görüşlerini işlerken içinde yaşadıkları coğrafyanın etkisinde kaldıkları görülmektedir. Mâverdî, ihtilafı konuları neticeye bağlarken genelde İrâklı âlimlerin özelde ise Basralı âlimlerin görüşlerini yoğun bir şekilde analiz eder. Cüveynî ise Şafiî müçtehitlerin görüşlerine yer verirken daha çok Horâsanlı (Ashâbu'l-Kaffâl, ashâbu'l-Merâvize) âlimlerin görüşlerini yoğun bir şekilde işler.

Bununla beraber Mâverdî Horâsan ve İrâk merkezli Şafiî âlimlerin görüşlerini aktarırken İrâklı âlimleri Bağdatlı ve Basralı âlimler diye ikiye ayırır ve tecihleri genelde Basralı âlimlere uygunluk arzeder. Cüveynî İrâklı müçtehitleri Bağdatlı ve Basralı diye ikiye ayırmaz. Mâverdî'nin İrâklı müçtehitleri sıklıkla Basralı ve Bağdatlı âlimlerimiz diye ikiye ayırması ve tercihini Basralı âlimlerden yana kullanması Basralı olmasından kaynaklanmaktadır.

Mâverdî ve Cüveynî, aynı dönemde yaşamış ve aynı metni şerh etmeyi amaçlamış olmalarına rağmen muhtelif yerlerde birbirinden farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Her iki müçtehit, mezhep imamlarının görüşlerini aktarırken edilgen değil bilakis etkin oldukları görülmektedir. Çoğu meselede kendi görüşlerine yer vermekten geri durmayıp ictihadı dinamik bir şekilde kullanmaktadırlar. Genelde İmam Şafiî'nin görüşlerine uygun şekilde veya bu görüşler doğrultusunda düşüncelerini beyan ederken Cüveynî'nin yer yer İmam Şafiî'nin ve Şâfiî ashâbın genel görüşüne aykırı görüşler de benimsediği görülmektedir. Tüm bunlar, kendi dönmelerinde içtihat mekanizmasının aktif bir şekilde kullanıldığına delalet eder.

Mâverdî, 'Satım akdi' gibi genel konuların tespit ve tayininde delilleri tafsili olarak açıklar. Delil olarak gösterdiği ayetleri adeta bir müfessir gibi açıklamaya çalışır. Konuyla ilgili sünnet, icmâ, varsa sahâbe ve tabiîn kavline başvurup bu delilleri tafsilatlandırır. Cüveynî ise sadece meşruiyetine işaret etmek amacıyla delilleri icmali bir şekilde aktarır. Konuyla ilgili ayetleri Mâverdî'de olduğu gibi tafsilatlı bir şekilde tefsir etmez. Mâverdî'nin aynı zamanda bir müfessir olması ve *en-Nüket ve'l-Uyûn* adlı bir tefsir kitabı telif etmiş olması hasebiyle bu yöntemi kullandığı fark edilmektedir.

Her iki şârih, sahabe kavlini, tabiînin görüşlerini ve müntesibi kalmamış mezhep imâmalarının görüşlerini şerhlerinde incelemişlerdir.

Her iki şârih başta Hânefi ve Mâliki olmak üzere diğer mezheplerin görüşlerini de şerhlerinde işlemişlerdir. Cüveynî'ye nazaran Mâverdî diğer mezhep imâmalarının görüşlerini daha detaylı ve daha cedelî bir yöntemle ele almıştır. Cüveynî daha çok "Ebû Hanîfe'nin ve İmâm Mâlik'in görüşü budur." ya da "Ebû Hanîfe ve İmâm Mâlik'e cevaben İmâm Şafiî ve ashâb böyle düşünmüştür." gibi ifadelerle diğer mezhep imâmalarının görüşlerini şerhinde aktarmıştır.

Her iki şârihin diğer mezhep imâmlarının görüşlerini ve mezhep içi görüşleri sorulu cevaplı diyalektik bir yöntemle işlemeleri sonucunda her iki eser de ilm-i hilâf özelliği kazanmıştır.

Konuyla ilgili ayetlerin ve kavramların muhtemel anlamlarını tespit ve tayin etmek için Mâverdi, sık sık iştihada yoluyla şiire başvurmuştur. Cüveynî ise ayetleri tefsir etmemiştir. Ayrıca konuyla ilgili kavramları lügavi açıdan tanımlamadığı için iştihada yöntemini de kullanmamıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Cüveynî *Nihâyetu'l-matleb'* de bu doğrultuda hiç şiir aktarmamıştır. Bu özellik kavramların anlam dünyası ile Cahiliyye Arap şiirleri arasındaki organik bağı göstermesi açısından son derece önemli bir ayrıntıdır. Mâverdi'nin konuları işlerken sıklıkla şiire başvurması, *el-Havî'l-kebîr'*e edebi bir nitelik kazandırmıştır.

Öte yandan Cüveynî, mezhep imâmlarının görüşlerini aktarırken kendileri için birtakım unvanlar kullanmıştır. Bu unvanların bir kısmı Cüveynî'ye hasken bir kısmı ise Şâfiî furû fıkıh literatüründe tedâvülde olan kavramlardır. Mâverdi ise görüşlerini aktardığı ashâbı daha çok yalın bir şekilde zikretmiştir. *Nihâyetu'l-matleb'*in *el-Hâvî'l-kebîr'*den ayrılan en önemli özelliklerden birisi de budur.

Sonuç olarak; Şâfiî furû fıkıhın en önemli eserleri arasında yer alan *el-Hâvî'l-kebîr ile Nihâyetü'l-Matleb* adlı eserler hicri beşinci asırda telif edilmiştir. Birbirine yakın dönemlerde ve aynı mezhep içinde telif edilmesine rağmen ortaya çıkan bu farklılıklar doğal karşılanmalıdır. Zira müçtehidin bulunduğu muhit, aldığı eğitim, siyasi, sosyal ve kültürel ortam gibi dış faktörler ile müçtehidin zekâsı, bakış açısı, kişisel eğilim ve yönelimleri gibi iç faktörler, telif ettikleri eserlerde hem muhteva hem de yöntem açısından belirleyici olmuştur.

KAYNAKÇA

ASLAN, Mahsum, *İbn Hacer, el-Heytemî ile Şemsuddîn er-Remlî ve İhtilaf Sebepleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2018.

AYNÎ, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musâ, *El-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2000.

CÜVEYNÎ, Ebû'l-Meâlî Rüküddîn Abulmelik b. Abdillâh b. Yusuf *Nihâyetu'l-Matleb fî Dirâyeti'l-Mezheb*, Daru'l-Minhâc, Cidde 2007.

DÎB, Abdülazîm, *Mukaddimetu'n-Nihâyeti'l-Matleb*, Daru'l-Minhac, Cidde 2007.

ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Yayınevi, İstanbul 2013.

ERTURHAN, Sabri, *"Mâverdi ve el-Hâvî'l-Kebîr Adlı Eseri"*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi sayı 3, Sivas 1999.

SERAHSÎ, Ebû Sehl Ahmed, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife c.13, Beyrut 1993.

ŞÂFÎÎ, Ebû Abdullâh Muhammed b. İdris b. Abbâs b. Osman, *el-Ümm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1990.

MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Hubeyb el-Basrî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1994.

MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac, *el-Câmiu's-sahîh*, Dâru İhyâi türâsi'l-arabî, Beyrut ty.

MÜZENÎ, İsmâil b. Yahya b. İsmâil el-Mısrî, *Muhtasaru'l-Müzenî fî furû'i's-şâfiî*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

MUAVVAZ, Muhammed-ABDÜLMEVCUD, Adil *Mukaddimetu'l-Hâvî'l-kebîr*, Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, Beyrut 1994.

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref, *el-Mecmû' Şerhi'l-Mühezzeb*, Dâru'l-Fikr, yy., ty.

ÖZDEMİR, Muhittin, *Şafî Fûrû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010).

ÖZEL Ahmet, "Buveytî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, c.6, Ankara 1992.

ÖZEN, Şükrü "Müzeni", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları c.32, Ankara.

SERAHSÎ, Ebû Sehl Ahmed *Mebcut*, Dâru'l-Ma'rife c.13, Beyrut 1993.

ŞİRBÎNÎ, Muhammed b. Muhammed el-Hatîb, *Muğnî'l-Muhtac ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiye, Beyrut 2000.

ZEYLAÎ, Osman b. Ali, *Tebyinu'l-Hakâik Şerhi Kenzi'd-Dekâik ve Hâşiyetü's-Şelebî*, Matbeatu'l-Kübrâ el-Emîriyye, Kâhire ty.